

INDHOLDSFORTEGNELSE | Vore Kirkegårde

Hovednummer:	Tillægget:
Axel Andersen:	Jubilæumsmøde 77
Vestre Kirkegård, København,	Kirkegårdsforhold til debat i
100 år 77	radioen 77
	Anlægsretningslinier for
	gravstedsbeplantning 77
	Fra danske dagblade 79
	Modtagne skrifter 80
	Fra blade og tidsskrifter 81
	Resolutioner 82

Nr. 10 . August 1970 . Bind 23

Tidsskrift udgivet af
Foreningen for Kirkegårdskultur

Red.: Hortonom Axel Andersen,
Ørnevej 1, 2630 Taastrup.

Eksp.: Kdgs.inspektør Poul W. Olsen,
Pileallé 2, 2000 København.

Jubilæumsmøde.

„Foreningen for Kirkegårdskultur“ afholder sit 50 års jubilæumsmøde i Århus mandag den 28. september og tirsdag den 29. september 1970 med følgende program.

Mandag den 28. september: Hotel Mercur, Viby Torv, Viby J.

Kl. 19.00: Forretningsudvalgsmøde.

Kl. 20.00: Bestyrelsesmøde.

Tirsdag den 29. september:

Kl. 8.30: Morgenandagt i Viby Kirke.

Kl. 9.00: Generalforsamling på Hotel Mercur, Viby.

Dagsorden:

1. Valg af dirigent.
2. Aflæggelse af beretning.
3. Fremlæggelse af det reviderede regnskab.
4. Fremlæggelse af budget.
5. Beretning fra redaktøren.
6. Eventuelle forslag.
7. Valg af 5 bestyrelsesmedlemmer.
På valg er:
Overlærer, frk. Dagmar Carlsen-Skiødt.
Læge Erik Haugård.
Landsbygraver Knud Norlyk.
Kirkegårdsinspektør
Sigurd Jacobsen.
Kirkekasserer, ekspeditionschef
A. Skytt.
Kirkegårdsinspektør
Holger Nielsen.
Viceskoleinspektør
P. G. Falk Petersen.
8. Valg af 2 revisorer og 1 revisor-suppleant.
9. Fastsættelse af stedet for næste generalforsamling.
10. Eventuelt.

Kl. 11.00: Prof. dr. phil. Johan Lange.
Vore gamle kirkegårdes og alleers træer set i kulturhistorisk perspektiv.

Kl. ca. 12.30–14.00: Frokostpause.

Kl. 14.00: Rundtur til kirker og kirkegårde i Viby og Århus.

Kl. 18.00: Middag på Hotel Mercur.

Såvel eventuel værelsesreservation som tilmelding til jubilæumsmiddagen bedes foretaget direkte til Hotel Mercur, Viby. Tlf. (06) 14 14 11.

Jubilæumsmiddag: Kuvertpris ca. kr. 30,- excl. drikkevarer.

Poul Götke-Hansen

/ M. Falmer-Nielsen

Kirkegårdsforhold til debat i radioen. 718

I almindelighed taler man jo ikke om kirkegård, i det daglige, i hvert fald ikke i storbyen, derfor tjener det til megen ære, at Rolf Gregersen har haft en udsendelse om kirkegårdsforhold i radioen. Den sendtes den 16. april og genudsendtes den 27. maj.

Udsendelsen var formet som en samtale med nogle drenge, en ældre dame, en herre, to af kirkegårdens gartnere, kirkegårdsinspektøren samt en præst (K. A. Berg). Følgende spørgsmål blev berørt: Hvorfor kommer publikum på kirkegården, gravstedsbesøg, klassificeringen af gravstederne i takstklasser, statussymboler og religiøse følelser.

Udsendelsen var optaget på Vestre kgd., København, hvorfor flere aviser har optaget temaerne som noget specielt for København og for Vestre i særdeleshed (se Fra danske dagblade).

Anlægsretningslinier for gravstedsbeplantning. 718:726.82:718

I Tyskland er anlægsgartneriet i langt højere grad end hos os beskæftiget med gravstedsanlæg, fordi mange kirkegårdsadministrationer ikke føler det som deres opgave at opretholde en sådan service for publikum. Derfor er der sikkert større konflikt mellem kirkegårdsplanlæggere og gravstedsanlæggere, end vi kender til hos os.

Efterfølgende forkortede oversættelse af en artikel med overskriftens navn fra „Friedhof und Denkmal“ 15(1970)2 april side 1–7 fortæller lidt om, hvilken stilling, man også kan indtage.

Kirkegårdsgartnerfaggruppen under formandskab af Hans Peter Cornils, Hamburg, har anset udarbejdelsen af anlægfskrifter for gravstedsbeplantning som en påtrængende foreningspolitisk opgave.

Et udvalg har været nedsat og har aflagt beretning for repræsentantskabsmødet i Garmisch den 17. januar d. å. Udvalget ledes af Carl Schrön, Dortmund, og beretningen er skrevet af diplomgartner Hensjörg Hunkler, Bonn – Bad Godesberg.

Faggruppen har sat sig nye mål og har i mange spørgsmål bogstavelig talt foretaget spring over deres egen skygge.

Det er derfor på tide at definere sin virksomhed mindre ud fra økonomisk-organisatorisk hensigt, men mere ud fra den bundne og ansvarsfulde opgave overfor kærnen af vore kirkegårde.

Definitionen må henholde sig til gravstedet, da kirkegården, begravelsespladsen, eller hvad man vil kalde den, altid består af en samling af disse enbeder. Derfor er det kirkegården den større enbedes ordningsprincip, der dominerer os alle.

Gravstedernes støttelse angår os – enten det er linie- eller familiegrave, idet vi akcepterer menneskets liberale krav, herved er vi med til at deligere friheden.

Det angår os at forme disses rum i forhold til helhedsrummet. Derunder glemmer vi ikke gravmindet og dets betydning, og vi kunne ønske os en refleksion fra stenhuggere om på samme måde at definere deres ansvar i „udformningsretningslinier“.

Vi tror ganske vist at vide, at symboliken i gravmindets forgængelighed og varighed i vor tid er et lige så betydeligt udtryk, som vore anlæg; men en afstemning ville uden tvivl føre til forstærkning.

Det angår os efter rummets formning med vore midler at opnå den højest opnåelige afstemning af farverne i beplantningen, det kan ikke være ligegyldigt.

Arbejdets udførelse angår ligeledes os, om den fagmæssige kunnen ved gravens beplantning og vor uddannelsesmæssige standard svarer til præsteret arbejde.

Der skal ikke opstilles detaljer til diskussion, som måtte blive afgjort i faggruppen. Det er tidligere understreget, at anlægsretningslinier er udtryk for en erhvervsgruppes præstationsvilje, og her i særdeleshed en faggruppe, som idet den går ud fra anlægsprincip, der også må omfatte princippet i det professionelle arbejde. *Det må ligeledes klart udtrykkes, at med disse anlægsretningslinier ikke skal indledes en standardisering og dermed sterilisering af gravstedsanlæggets udtryksmåde, tværtimod! Vor virksomhed ved at underordne sig de landskabelige, økologiske, samfundsmæssige og ikke mindst konfessionelle krav. Der er derfor aldrig tale om et maksimum, men altid om et optimum, hvis det angår størrelsen, beplantningen, farven eller den senere vedligeholdelsesmulighed.*

Vi vil derfor gerne hermed udløse en permanent diskussion med skaberne af helhedsrammerne og de økonomisk ansvarlige for vore kirkegårde, og denne diskussion skal føres på landsplan. Råbet gælder i lige grad indefra som udefra. Faggruppen står i deres arbejde bag disse principper, som alene garanterer et økonomisk, fornuftigt og overfor offentligheden ansvarsbevidst arbejde.

Kirkegårdsgartnernes faggruppe i Centralforeningen Havebrug har på bestyrelsens ordre under ledelse af Carl Schrön, Dortmund, udarbejdet følgende formulering:

Faggruppen vil, forpligtet af formålsfunktionen

med et overordnende anlægsprincip, nyformulere anlægget af enkeltgravstederne, og de stilles altså i centrum som vort samfunds krav til begravelsespladsen. Faggruppen vil dermed gerne bidrage til en ydelsesforøgelse i de den tilhørende virksomhed og hjælpe med til at virkeliggøre den blomstrende, grønne kirkegård som vor tids idéalforestilling. Den rejser dermed for første gang kravet om medbestemmelsesret ved alle formuleringer og bestemmelser, som bestemmer beplantningen, billedet og funktionen på vore kirkegårde. Anlægsretningslinierne skal understrege de givne, lokale anlægsudtryksformer og rejser intet krav om nivelering af kirkegårdskulturen på landsbasis, da dette vil føre til en forsimpning af *udtryksformen i vort pluralistiske samfund.*

Anlægsretningslinierne omfatter 6 punkter:

1. Gravstedernes mål.
2. Fladens opdeling.
3. Rummets formning.
4. Farvernes afstemning.
5. Beplantningen.
6. Udførelsen.

Faggruppens krav er mindstekrav og må altid ses i sammenhæng med de foreliggende, lokale kendsgerninger. De skal således stille spørgsmålet om at få den bedste, samlede løsning, uden at sætte sig ud over givne ordensregler eller påvirke traditionelle, lokale vaner i negativ retning.

1. Gravstedsmål og afgrænsning.

a) Ved familiegrave må arealet ikke være mindre end 120×240 cm netto, d.v.s. uden gang og mindesmærke. Dette areal eller det dobbelte ved et to-lods gravsted eller flerfold heraf skal anlægges gartnerisk. Adskillelsen mellem gravstederne skal antydes, dertil anbefaler faggruppen en beplantningsmæssig løsning.

b) Ved liniegrave må det samme mål gælde. Det areal, der skal gartnerisk anlægges, må have målene 80×160 cm. Gravbedet eller gravtuen må også anlægges gartnerisk. Stenkanter eller indfatninger er af anlægsmæssige grunde ikke ønskede. Gange mellem de enkelte grave må af arbejdsøkonomiske grunde ikke være under 30 cm, de langsgående gange ikke under 60 cm. Liniegravsafdelinger skal helst være små og overskuelige og må ikke overstige 60 gravenheder.

Faggruppen anbefaler – efter jordbundsforholdene – for liniegravsafdelinger græs som en standardløsning af beplantningen af mellemfladerne (gange).

2. Fladens opdeling.

a) For det dobbelte familiegravsted foreslås følgende fladeopdeling:

ca. 60 % med bunddække og 25 % buske (placeret i baggrunden), mindst 15 % årstidens blomster. Indenfor denne planteflade må trædeflisser kun anvendes når formålstjenligt;

skåle må ikke anvendes som vedvarende anlægsselement.

- b) For liniegrave skal det vedvarende bunddække udgøre mindst $\frac{1}{3}$ af arealet.
Er der gravtue eller gravbed beplantet med bunddække skal arealet for årstidens blomster udgøre $\frac{2}{3}$ af arealet.

Efter den nødvendige jordforbedring skal gravstedets overflade afrettes således at et langsgående fald mod gangen på 2 % fås.

Tilstedeværende tværfald må så vidt muligt udliges.

Fladens deling og opdeling sker efter grundregelen om det gyldne snit eller efter forholdet længde til bredde som 3 til 2.

3. Rummets formning.

Ved udformningen af rummet må der tages hensyn til de givne elementer som beplantning, gravminder i deres højde og masse, og så langt som de forholder sig til den egentlige flade som til det omgivende rum. Herunder skal der i særdeleshed tages hensyn til planternes rumvirkning på de forskellige årstider.

Der må ligeledes tages hensyn til masseenhedernes bestemmelse, d.v.s. forholdet sten til plante-størrelse, -form og -tæthed.

4. Farvernes afstemning.

Farveafstemningen må ske efter farvernes indbyrdes forhold til hinanden, hvorved man må skelne mellem komplimentærfarver, d.v.s. supplerende farvetoner og kontrastfarver, d.v.s. udskillende farvespil.

Derfor tages hensyn til jordens, gangbelægnings farve såvel som de til enhver tid værende lysforhold.

Farveafstemningen må også tage hensyn såvel til den vedvarende beplantning som til den skiftende tilplantning med årstidens blomster.

5. Beplantningen.

Planterne skal udvælges og sammensættes efter struktur og opbygning efter rumformgivningens love og efter vækstkrav. Ved den vedvarende beplantning gås ud fra en normal planteudvikling og en regelmæssig pasning og en årlig vedligeholdelsesbeskæring for et tidsrum fra ca. 5 til 10 år.

Beplantningens virkning skal opnås med færrest mulige plantearter specielt anbefales de nye for kirkegården egnede plantekombinationer.

6. Udførelsen.

Der må her i første række tages hensyn til den dadelfri håndværksmæssige udførelse, frem for alt planteteknik, hvorved enkeltplantens karakter kan komme til udtryk og bedst mulig virkning.

Der må også altid tages hensyn til den senere pasningsmulighed. Derunder skal forudses en overensstemmelse mellem anlægsgrundsætninger og pasningshjælpemidler, som f. eks. er nødvendig ved større sammenhængende gravsteder, større familiegrave og fællesgrave.

Diplomgartner Hansjörg Hunkler.

Fra danske Dagblade

Hæderstegnet på frihedskæmpergrave.

718(489):725.945.2(489)

28/4. Berl. Aften m. fl. Plaquetten „Faldet i Danmarks frihedskamp 1940–45“ er nu færdig til opsætning. Billedhuggeren Knud Nellemose har modelleret medalionen og den udføres i tre størrelser 11, 14 og 17 cm diameter og støbes i bronze. Støbningen har været et tidsrøvende arbejde, da der kun kan støbes 2 stk. ad gangen. Opsætningen ledes af kunstneren, men den opsættes kun, hvor den faldnes pårørende har givet tilladelse.

Frederiksberg, Søndermark.

718(489.11)

28/5. Valbybladet. Der er for få indgange, mener en brevskriver.

Roskilde, Østre.

718(489.11)

2/6. Kr. Dagbl. m. fl. Det nye monument af billedhuggeren W. Fridericia afsløres 4/6.

København.

718(489.11)

10/6. Aktuelt. Borgerrepræsentant Børge Oløe har foreslået at udlægge københavnske kirkegårde som parker eventuelt til idrætsformål. Borgmester Børge Schmidt svarede, at kirkegårdenes ophørstidspunkter vanskeligt kan forkortes.

København, Vestre.

718(489.11)

26/7. Politiken, 27/5. Ålborg Amtstid. I anledning af gentagelsen af Rolf Gregersens radioudsendelse „Her hviler N.N. og Hustru“ omtales klasseforskellen på kgd.en, d.v.s. takstklasserne, uden dog at gøre rede for andet end beliggenhedsfaktoren.

Ordrup.

718(489.11)

27/4. Villabyernes Bl. Havearkt. G. N. Brandts have, der ligger som en enklave på O. kgd., er blevet åbnet som offentligt anlæg, efter at villaen er nedrevet.

Tåstrup Nykirke.

718(489.11)

15/4. Vestbyerne. På et kontaktmøde mellem Høje Tåstrup storkommunes kirker omtales et krematorium som et af de punkter, hvorom man med fordel kunne samarbejde.

Vedbæk.

718(489.11)

29/4. Søllerød Tid. Vinteren har forsinket arbejdet på opførelse af støttemure. Kommunen har vedtaget at overføre 40.000 kr. til færdiggørelse af arbejdet i dette budgetår.

Hellebæk.

718(489.12)

10/6, 13/6. Helsingør Dagbl. Den gamle kgd. forsøges udvidet.

Humblebæk.

718(489.12)

11/6. Fr.borg Amts A. Den nye kgd. på Biviumgårds jord har hidtil kostet 140.000 kr. til projektering og jordarbejde og ventes færdig til efteråret.

Finderup.

718(489.13)

22/5, 2/6. Sjæll. Tid. Kgd.sreguleringen fortsættes, i år ventes ca. 200 gravsteder ordnet.

Kalundborg.

718(489.13)

2/6. Kalundborg Folkebl. Parkeringsplads indrettes ved Esbern Snarresvej.

- Reerslev.* 718(489.13)
16/6. Sjæll. Tid. Nyt kapel, der også skal rumme varmecentral og toiletter, skal bygges; men bygningstilladelse mangler.
- Kirke Stillinge.* 718(489.14)
11/6. Sjæll. Tid. Kgd.en er under udvidelse med en del af præstegårdshaven. Under arbejdet er man stødt på stenrækker, måske sokkelsten fra den gamle præstegård, der brændte 1860.
- Slagelse.* 718(489.14)
16/6. Sjæll. Tid. Sct. Peder og Sct. Mikkels menighedsråd er enige om at gå til forhandling med Slagelse kommunes økonomiudvalg om den ny kgd.
- Slaglille.* 718(489.14)
10/5. Berl. Tid. På den polske flyvergrav fra krigen er afsløret et monument af den polske billedhugger Kazimir Danielewicz.
- Hårlev.* 718(489.15)
22/5. Præstø A. Kirkegårdsmuren skal repareres.
- Bjerreby.* 718(489.22)
16/4. Svendborg A. m. fl. I stedet for ligkapellet fra 90'erne, der er nedrevet, er et nyt opført længere fra kirken, (arkt. Lars Mindedal.)
- Diernæs.* 718(489.22)
11/6. Fyns Stiftstid. Godkendelse ventes til køb af areal nord for kirken til opførelse af nyt kapel.
- Nørre Alslev.* 718(489.32)
20/4. Loll.F. Folket. 2380 m² nord for kgd.en indtages, her bliver 190 gravsteder og en urnehave med plads til 42 urner. Overslag 50.000 kr.
- Tirsted.* 718(489.31)
29/5. Loll.F. Folket. Et „flyvende korps“ fra Nykøbing F. kirkegårdes konsulenttjeneste regulerer i øjeblikket kgd.en .
- Brovst.* 718(489.41)
29/5. Ålborg Amtstid. Mhrd. har forhandlet med kommunen om overtagelse af 6.000 m² til 30.000 kr. til senere kgd.sudvidelse.
- Langeslund.* 718(489.41)
10/4. Vendsyssel Tid., 18/4. Ålborg Amtstid. Licitation er udbudt på bygning af 150 m mur på kgd.ens østside.
- Sæby.* 718(489.41)
18/4. Vendsyssel Tid. Smeltevandet i Sæby å rev store mængder jord bort fra kgd.en, nogle gravsteder er i fare.
- Nykøbing M.* 718(489.42)
14/4. Morsø Folkebl. Kgd.ens vestmur må bygges om fra grunden på gr. a. vinterskade.
- Ålborg.* 718(489.43)
2/5. Ålborg Amtstid. Byrådet har udpeget et udvalg, der skal suppleres med repræsentanter fra storkommunens menighedsråd. Udvalget skal arbejde med princip om frit valg mellem kommunens og sognenes kgd.e samt om ensartet takst-niveau.
28/5. Ålborg Stiftstid. Redegørelse for forholdene på Ålborgs kgd.e og de indlemmede sognes kgd.e.
- Hadsten.* 718(489.44)
15/4. Skanderborg Amts A., 29/4. Randers Amts A. Til kgd.sudvidelse er købt 21.000 m², arealet vil blive taget i brug efterhånden, som der bliver brug for det.
- Randers.* 718(489.44)
8/5. Randers Amts A. Randers kommune ønsker ikke at lade bronnehæderstegnet opsætte på frihedskæmpergraven i mindelunden, da det vil ødelægge mindestenen.
- Ans.* 718(489.45)
27/6. Skanderborg Amts A. Der er anlagt en urnehave til ca. 60 urner. Det for et par år siden erhvervede areal til kgd.sudvidelse skal indhegnes og beplantningsplan udarbejdes.
- Hørup.* 718(489.45)
17/6. Skanderborg Amts A. På budget er afsat 5.000 kr. til fortsat regulering af den gamle kgd.
- Adslev.* 718(489.47)
29/5. Skanderborg Amts A. Den 1456 m² store kgd.sudvidelse indvies efter gudstjenesten den 21/6.
- Hammel.* 718(489.47)
13/4. Århus Stiftstid. Tegninger til en askefællesgrav, der fås ved at sammenlægge fire gamle gravsteder, er indsendt til godkendelse i provstiudvalget.
13/6. Skanderborg Amts A. Kgd.sudvidelsen på hjørnet af Anbækvej og Vinkelvej er igangsat. Kgd.smuren forlænges i samme udførelse som den gamle mur, mens det bliver en billigere mur langs Anbækvej, her bliver der også indkørsel.
- Silkeborg.* 718(489.47)
22/5. Skanderborg Amts A. Den gamle kgd. er under afvikling, de ikke mere benyttede gravsteder beplantes eller tilsås med græs.
- Fovling.* 718(489.47)
29/5. Vejle Amts Folkebl. Et forslag til et nyt ligkapel til 55.000 kr. er udarbejdet af arkt. Aakjær, Rødding.
- Oksbøl, tyske.* 718(489.49)
13/6. Vestkysten. Den omlagte kgd. er blevet officielt indviet.
- Øse.* 718(489.49)
3/6. Vestkysten. Ved kgd.sudvidelse har man måttet afholde uforudsete udgifter til dræning med 4.808 kr.
- Bov.* 718(489.63)
21/4. Sønderjyden. Kgd.sudvidelsen øst for den nuværende kgd. giver plads til 1000 gravsteder. Arbejdet udføres i løbet af 5 år.
- Kegnæs.* 718(489.64)
14/4. Jyske Tid. Der arbejdes med planer om et nyt ligkapel.

Modtagne skrifter

Dansk Ligbrændingsforenings årsskrift 1970.

Dansk Ligbrændingsforening har igen udsendt sit årsskrift, som ikke i udstyr står tilbage for sine for-

gængere. Omslagets forside viser William Fridericias skulptur „Groende Form“ på askefællesgravnen på Vor Frelsers kirkegård, København. Iøvrigt forbereder Dansk Ligbrændingsforening sig til at tage navneforandring til Dansk Kremationsforening, navnet er allerede indregistreret.

Medlemstallet er igen dalende, idet 2952 indmeldelser overgås af 5418 døde, udmeldte og slettede, men, som det meget rigtigt bemærkes, er det ikke nødvendigt med medlemskab for at blive kremeret.

Af landets 47.927 døde blev 18.901 kremeret (1968: 47.829 - 17.472) det bliver 39,4 %. Hovedstadsområdet går stadig frem i frekvens fra 74,4 % i 1968 til 76,0 % i 1969. De 10 højeste blev i provinsen:

	1969	1968	nr. i 1968
Køge	81,8	80,7	1
Roskilde	75,8	66,6	3
Helsingør	67,9	71,9	2
Svendborg	66,5	62,0	5
Randers	65,1	58,6	7
Nykøbing F.	62,8	56,1	9
Nakskov	61,5	62,0	4
Odense	58,4	60,8	6
Århus	56,8	59,5	10
Næstved	54,1	42,3	16

Der er i årets løb ikke kommet nye krematorier til, men Århus fik 9/7 1969 og Ålborg 16/9 nye krematorier til afløsning af ældre. Danmarks 32 krematorier har således foretaget 18.931 krema-tioner eller 591 i gennemsnit pr. krematorium; spredningen er dog meget stor:

3 krematorier har under 100 eller 90 i gennemsnit
6 - 100-199 - 152 - -
9 - 200-299 - 242 - -
4 - 300-399 - 312 - -
1 - 400-499 - 416 - -
2 - 500-599 - 539 - -
1 - 700-799 - 722 - -
1 - 800-899 - 802 - -
2 - 900-999 - 978 - -
1 - 1500-1599 - 1519 - -
1 - 2600-2699 - 2667 - -
1 - 5000-5099 - 5024 - -

De laveste tal har stadig de nord- og vestjyske krematorier, en undtagelse er dog Ballerup, der ligger som trediesidst, men som refereret fra Sverige kan det nok forklares med både folketæthed og religiøse forudsætninger, det viser i hvert fald den procentvise fordeling af kremerede i krematorie-byen:

20,1-30 %	Struer, Viborg.
30,1-40 %	Esbjerg, Hjørring, Kolding, Rønne, Silkeborg og Vejle.
40,1-50 %	Ballerup, Hillerød, Holbæk, Horsens, Slagelse og Åbenrå.
50,1-60 %	Næstved, Odense, Ålborg og Århus.
60,1-70 %	Glostrup, Helsingør, Lyngby, Nakskov, Nykøbing F., Randers og Svendborg.
70,1-80 %	Frederiksberg, Gentofte, Gladsaxe, København og Roskilde.
80,1-90 %	Køge.

Af årsskriftets indhold skal nævnes: N. J. Rald: Internationalt samarbejde i I.C.F., 9' internationale kremationskongres i London 1969, refereret af Ida-Merete Erlandsen. Et foredrag holdt ved I.C.F.-kongressen af H.D.E. Carter: Er balsamering en

ulempe for kremation, er ligeledes refereret af Ida-Merete Erlandsen. Balsamering forlænger kre-mationsprocessen 20-30 % viser engelske under-søgelser. Foredraget ledsages af udtalelser fra Dan-mark af Erik Haugaard, Holland af J. W. van Eck og Sverige af Nils Grufman. Kontorchef V. Kol-ster beretter om Ålborgs nye krematorium på Østre kirkegård. I en billedserie refereres nyt fra Sverige: Sollentuna, Karlstad og Malmö. Til slut refereres det ordinære delegeretmøde af Arthur Pelle.

Fra blade og tidsskrifter

Ligbrændingen i Sverige. 614.62(485)

Ligbrændingshyppigheden i Sverige gik i 1969 frem fra 36,3 % til 38,3 %. I fjor opgjordes Falun ved en fejlregning til 100 % ligbrænding, sådan var det ikke, men nær ved. I 1969 blev Hälsing-borg nr. 1 med 84,5 %, den laveste blev Värnamo med 12,5 %. Det mest benyttede krematorium er Stockholms Skogskrematorium med 4953 krema-tioner og mindste Skellefteå. Rigets største byer har følgende frekvenser: Stockholm 79,7 %, Göteborg 51,2 % og Malmö 74 %. Der er nu 67 krematorier, idet 2 nye er kommet til i 1969: Sollentuna og Var-berg. Ialt er kremeret 31.872, en talmæssig frem-gang på 1901 kremeringer mere end i 1968. I gen-nemsnit har hvert kreematorium brændt 476, men spredningen viser en meget skæv fordeling:

10 krematorier har under 100 eller 64 i gennemsnit
17 - 100-199 - 154 - -
8 - 200-299 - 251 - -
12 - 300-399 - 343 - -
2 - 400-499 - 476 - -
6 - 500-599 - 563 - -
3 - 600-699 - 641 - -
2 - 900-999 - 910 - -
1 - 1100-1199 - 1119 - -
2 - 1200-1299 - 1249 - -
1 - 1500-1599 - 1518 - -
1 - 2000-2099 - 2022 - -
1 - 2200-2299 - 2268 - -
1 - 4900-4999 - 4953 - -

Nu er disse tal mere et udtryk for landets store udstrækning og stedvis tyndt befolkede egne. Der-som man ser på den procentvise fordeling af kre-merede i forhold til døde ser billedet helt ander-ledes ud:

10,1-20 %	2 krematorier	50,1-60 %	11 krematorier
20,1-30 %	7 -	60,1-70 %	13 -
30,1-40 %	7 -	70,1-80 %	10 -
40,1-50 %	7 -	80,1-90 %	6 -

Stockholm har 3 krematorier, Göteborg 2 og Malmö 2, derfor bliver antallet 63 byer med 67 krematorier.

Mange egnes lave tal har grund i religiøs ind-stilling til ligbrændingen, således i Småland og Västerbotten, til gengæld har Vestkysten store tal. (Ignis 42(1970)4:56-57, 5:67-72,76.)

Praktiske eksempler på gravstedsanlæg.

718:726.82:712

6 gode eksempler på gravstedsanlæg efter tysk smag, som udmærket kan anvendes på nordiske, individuelt anlagte gravsteder. (Deutsche Fried-hofskultur 60(1970)5:94-100.)

Rensning af gravminder. 718:726.826.1/4
Schweiziske sten- og billedhuggermestre har vedtaget en resolution vendt mod omsiggribende tilbud fra „fidus“firmaer om rensning af gravmæler. Mesterforeningen gør opmærksom på, at gravminder skal have en vis patina for at være smukke, og derfor bør rensning kun tillades udført i samråd med gravmindets skaber. (Kunst u. Stein 15(1970) 2:27.)

Udstilling af gravminder ikke noget nyt!

718:726.825.1/4
For fyre år siden afholdtes med succes en gravmindeudstilling på Seglora kgd. på Skansen, Stockholm. Mange af datidens bekendte kunstnere deltog i den forudgående tegningskonkurrence, hvilket sikkert var årsag til det gode resultat. Om denne begivenhed udarbejdedes bogen „Gravkonst“ trykt i 1930. (Ignis 42(1970)4:53-55.)

Udstilling af gravminder på Essen kgd.

718:726.825.1/4(43)
Udstillingen blev indrettet i juni 1969 på Essen Parkkirkegård. Grundlaget var en konkurrence udskrevet i januar. Blandt 60 arbejder udvalgte 30 opretstående og 2 liggende gravmæler. Niveaulet for de arbejder, der kom til ære, var i almindelighed godt. (Friedhof u. Denmal 15(1970)3:1-10.)

Wittens nye kirkegård.

718(43)
Witten i Ruhrområdet har fået en ny kirkegård, anlagt efter parkprincip (Se Vore Kirkegårde 22 (1969)6:tillæg 51). Kirkegården er planlagt af havearkitekterne BDGA Rosemarie Parker og Werner Kley. Den betegnes som en lunge i byen. (Ignis 42(1970)5:75-76.)

Den protestantiske kirkegård i Rom.

718(45)
Den grelle modsætning til Sydens kirkegårde er den hyggelige, protestantiske kirkegård i Rom. Mange kendte og ukendte protestanter også fra protestantiske lande har her fået deres sidste hvilested. (Ignis 42(1970)4:58-62.)

Krematorium og kirkegård i Gällivare-

Malmberget.

718(488.8):7.092
I den indbudte konkurrence sejrede arkitekt SAR Bertil Franklin, Luleå med Lennart Alexis og Gertrud Ertberg samt Pär Anderson som medarbejdere. I det ensformige landskab valgte man at skabe en bygning, der kan blive et retningspunkt. (Ignis 42(1970)4:57.)

Kirkegårdsplastik i Wald.

718(493)
Kirkegården i Wald, Zürcher Oberland, Schweiz, har som det forbindende led mellem den gamle og ny kirkegård fået en skulptur af billedhuggeren Otto Charles Bänninger hugget i storplastik af Josef von Wyl. Motivet er en engel med udbredte vinger. Skulpturen er et smukt udtryk for moderne kunst. Pladsen, hvorpå skulpturen er placeret, er beregnet til døde uden pårørende. (Kunst und Stein 15(1970)3:15-17.)

Resolutioner

Folketingets ombudsmands skrivelse af 31. august 1965 (til Ørsted sogns menighedsråd, Djursland) ang. *flytning af tyske krigsgrave.*

I december 1960 anmodede menighedsrådet mig om en udtalelse om, hvorvidt rådet ville være berettiget til over for kirkeministeriet at modsætte sig en eventuel flytning af de på Ørsted kirkegård begravede 16 tyske flygtninge, uden hensyn til om den overenskomst, hvorom der på daværende tidspunkt forhandlede mellem Danmark og Forbundsrepublikken Tyskland, måtte blive indgået.

I skrivelse af 26. maj 1961 *) udtalte jeg, at kirkeministeriet efter min opfattelse i et tilfælde som det foreliggende måtte være berettiget til at betragte vedkommende fremmede regering som repræsentant for de pårørende og til at imødekomme denne regerings anmodning om ligflytning, således som det var sket i andre tilfælde. Jeg udtalte dernæst, at der ikke i de kirkelige love og administrative bestemmelser sås at være hjemmel for menighedsrådets opfattelse, hvorefter det, da pårørende ikke kendtes, repræsenterede gravstedsretten, med den virkning, at det kunne modsætte sig en ligflytning, der med kirkeministeriets tilladelse ønskedes foretaget af den stat, der repræsenterer afdødes pårørende. Samtidig bemærkede jeg, at den endelige afgørelse af dette spørgsmål henhørte under domstolene.

Med skrivelse af 4. juli 1961 sendte menighedsrådet mig et referat af dets møde samme dag, hvori rådet udtalte, at det ikke ville modsætte sig en „symbolsk ligflytning“, selv om man fandt en sådan „flytning“ lidet stemmende med den alvor, der knytter sig til menneskers død og kristen jordefærd. Dersom nogen egentlig flytning af lig af tyske flygtninge skulle blive anordnet i medfør af den forventede overenskomst, forbeholdt menighedsrådet sig sin stilling til denne foranstaltning og til eventuelt at indanke spørgsmålet for domstolene.

Overenskomsten mellem Danmark og Forbundsrepublikken Tyskland angående krigsgrave i Danmark fra den anden verdenskrig blev indgået den 3. oktober 1962 og er offentliggjort i Lovtidende C som bekendtgørelse nr. 58 af 16. november 1962.

I tiden derefter har menighedsrådet rettet henvendelse bl. a. i skrivelse af 26. marts 1965 til kirkeministeriet, i anledning af, at flytninger i henhold til overenskomsten nu agtedes iværksat. Rådet sprugte bl. a., om kirkeministeriet i henhold til overenskomstens art. 10 kunne betragte fru Gertrud Eckloff, hvis mor er begravet på Ørsted kirkegård, som indehaver af retten til det gravsted på kirkegården, hvor de 16 tyske flygtninge er begravet. Videre spurgte rådet om den i 1945-46 gældende fredningstid for voksengrave på kirkegården ville blive respekteret for så vidt angik gravstedet, hvori flygtningene er begravet. I skrivelsen anførte menighedsrådet dernæst, at det ville fastholde sin beslutning af 8. september 1958 om at modsætte sig en flytning af gravene, medmindre der skulle være tale om flytning af en enkelt grav til de pårørendes hjemsted i Tyskland.

Kirkeministeriet svarede den 5. maj 1965, at den af menighedsrådet foreslåede fremgangsmåde ikke

*) Nærv. samling 1961-62 s. 112.

var foreneligt med overenskomsten af 3. oktober 1962, og at den derfor ikke kunne forventes respekteret. Ministeriet udtalte dernæst, at det til gennemførelsen af de af overenskomsten omfattede ligflytninger ikke krævedes, at den på gravsteder i almindelighed gældende fredningstid eller den for vedkommende kirkegård særligt fastsatte fredningstid var udløbet, og at menighedsrådets ønske om, at flytning af de i det omhandlede gravsted begravede personer først fandt sted, efter en 25-årig fredningstid var udløbet, ikke kunne forventes imødekommet.

Kirkeministeriet meddelte endelig, at det ikke fandt anledning til at imødekomme menighedsrådets ønske om at indbringe spørgsmålet for domstolene; menighedsrådet måtte selv foranledige spørgsmålet indbragt for domstolene. Kirkeministeriet henviste i denne forbindelse til grundlovens §63, hvorefter man ikke ved at indbringe et administrativt spørgsmål for domstolene kan unddrage sig fra foreløbig at efterkomme øvrighedens befaling.

I skrivelse af 3. juni 1965 har menighedsrådet derefter rettet henvendelse til mig med anmodning om, at rådets motiveringer og henstillinger må blive underkastet en fornyet vurdering. Menighedsrådet har samtidig forespurgt, om overenskomsten af 3. oktober 1962 er godkendt af folketinget, og om den har været forelagt Det udenrigspolitiske Nævn. Til støtte for sin opfattelse har menighedsrådet henvist til overenskomstens art. 5, hvorefter den danske regering skal være behjælpelig med stedfæstelse af de tyske grave og med identificering af de afdøde, og her herved anført, at en identificering nu må anses for umulig. Menighedsrådet har endelig forespurgt, om flytning af lig er blevet foretaget imod vedkommende lokale myndigheds protest.

I anledning af henvendelsen har jeg indhentet udtalelser af 1. juli 1965 fra kirkeministeriet og af 27. juli 1965 fra udenrigsministeriet.

Udenrigsministeriet har udtalt, at overenskomsten af 3. oktober 1962 hverken har været forelagt folketinget eller Det udenrigspolitiske Nævn. Efter udenrigsministeriets opfattelse har den kunnet gennemføres administrativt i henhold til grundlovens § 19 og skønnes hverken at være „af større betydning“ eller „af større udenrigspolitisk rækkevidde“ i grundlovens forstand.

Kirkeministeriet har oplyst, at det under gentagne forhandlinger med repræsentanter for Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge, Kassel, som efter aftale med den tyske regering skal forestå grav-

flytningerne, har modtaget forsikring om, at forbundets medarbejdere gennem arbejde med flytning af tusinder af soldater- og flygtningegrave i en række af Europas lande har indvundet stor erfaring og sikkerhed i henseende til identificering af lig og ligrester – også i tilfælde, hvor begravelserne har fundet sted på samme måde, som det er sket på Ørsted kirkegård, og at der også ved flytning af tyske grave her i landet vil blive anvendt al tænkelig omhu for at nå til den sikrest mulige identificering af de afdøde. Kirkeministeriet har dernæst oplyst, at man ikke i ministeriet har kendskab til, at noget menighedsråd har protesteret mod en ønsket ligflytning, og at den polititjenestemand, der har bistået ved arbejdet med flytningen af udenlandske lig efter afslutningen af anden verdenskrig, har oplyst, at disse flytninger er sket, uden at der er rejst indsigelser fra nogen kirkegårdsbestyrelse (menighedsråd).

Med hensyn til spørgsmålet om muligheden for at anerkende fru Eckloff som indehaver af retten til gravstedet på Ørsted kirkegård for de tyske flytninge har kirkeministeriet henholdt sig til skrivelser af 5. maj 1965 og henvist til overenskomstens art. 10, hvorefter tyske krigsdøde er undtaget fra overenskomsten, dersom pårørende eller andre enkeltpersoner har erhvervet ret til gravstedet eller betalt for dets vedligeholdelse.

Sammenfattende har kirkeministeriet udtalt, at det ikke finder, at det af menighedsrådet nu fremførte giver grundlag for en omprøvning af det foreliggende spørgsmål, og at man fortsat ikke finder anledning for kirkeministeriet til at indbringe sagen for domstolene.

Efter en fornyet gennemgang af sagen skal jeg udtale, at de nu foreliggende oplysninger, herunder ordlyden af overenskomsten af 3. oktober 1962, ikke kan give mig grundlag for en ændret bedømmelse af de af menighedsrådet rejste spørgsmål, og at jeg herefter må henholde mig til min udtalelse i skrivelser af 26. maj 1961.

Det tilføjes, at udenrigsministeriets udtalelse med hensyn til indgåelsen af overenskomsten af 3. oktober 1962 ikke kan give mig anledning til bemærkninger.

Folketingets ombudsmands skrivelse af 7. september 1965 (til N. N.) om *at en kirkeiendejer ikke havde været berettiget til uden approbation af de kirkelige myndigheder at bortgive retten til et gravsted på ubestemt tid.*

I skrivelse af 18. maj 1965 klagede De over, at A. menighedsråd havde afkrævet Dem betaling for fornyelse af Deres familiegravsted på A. kirkegård,

idet De anførte, at dette var en krænkelse af Deres ejendomsret til gravstedet, hvorpå De havde skøde.

Den 1. juni 1965 meddelte jeg Dem, at jeg havde oversendt Deres skrivelse til kirkeministeriet, til hvem De efter det for mig oplyste ikke havde rettet henvendelse om spørgsmålet.

Med skrivelse af 20. juli 1965 har kirkeministeriet imidlertid tilbagesendt Deres skrivelse til mig med oplysning om, at Deres advokat gennem stiftsøvrigheden over Haderslev stift tidligere har forelagt spørgsmålet for ministeriet, der afgav en udtalelse den 27. februar 1965.

Af det foreliggende fremgår det, at den daværende ejer af A. sogns kirketiende, kammerråd O. O., ved et den 9 maj 1878 oprettet dokument mod betaling af et beløb af 36,75 kr. uden de kirkelige myndigheders approbation meddelte Deres fader, sognefoged P. N. og dennes arvinger ret til et nærmere bestemt gravsted på A. kirkegård. Af påtegninger på dokumentet fremgår, at Deres moder den 27. september 1918, på hvilket tidspunkt hun sad i uskiftet bo, overdrog retten til gravstedet til Dem, og at De den 4. marts 1963 har videreoverdraget Deres rettigheder til Deres søn.

Efter at A. kirke i 1963 var overgået til selveje, godkendte stiftsøvrigheden over Haderslev stift pr. 1. januar 1964 en ny kirkegårdsvedtægt, i henhold til hvilken A. menighedsråd afkrævede Dem det fastsatte vederlag for fornyelse af retten til gravstedet.

Den 22. september 1964 rettede Deres advokat henvendelse til stiftsøvrigheden over Haderslev stift, idet han med bemærkning, at De ikke fandt, at menighedsrådet kunne kræve betaling for fornyelse af gravstedet, anmodede stiftsøvrigheden om en udtalelse. Stiftsøvrigheden anmodede herefter A. menighedsråd og Elbo m. fl. herreders provstiuvalg om udtalelser, hvorved det blev oplyst, hvem der lå begravet i gravstedet, at vedligeholdelsen foretoges af Dem, og at der ikke tidligere havde været betalt fornyelsesgebyr for gravstedet, men at menighedsrådet, der ikke havde været vidende om det oprettede skøde, i lighed med andre tilfælde, hvor der er forløbet 20 år efter et gravsteds oprettelse, sendte en opkrævning på fornyelsesgebyret.

Stiftsøvrigheden indsendte den 20. oktober 1964 sagen til kirkeministeriet med anmodning om en udtalelse om, hvorvidt det efter ministeriets opfattelse påhvilede Dem at betale sædvanligt fornyelsesgebyr. Stiftsøvrigheden bemærkede herved, at det foreliggende „skøde“ kun kunne antages at have gyldighed, når de i henhold til lovgivningen gældende bestemmelser med hensyn til betaling for fornyelse af gravstedet overholdtes.

I skrivelsen af 27. februar 1964 svarede kirkeministeriet stiftsøvrigheden til efterretning og videre bekendtgørelse for Dem, at ministeriet ikke anså den nu selvejende kirke for forpligtet ifølge den trufne disposition, idet ministeriet måtte mene, at den daværende kirketiendejer ikke havde været berettiget til uden approbation af de kirkelige myndigheder at overdrage det omhandlede gravsted på ubestemt tid til sognefoged P. N. og dennes familie. Som følge heraf måtte gravstedet være underkastet de almindelige i vedtægten for A. kirkegård fastsatte bestemmelser om gravsteder, herunder også med hensyn til betaling af vederlaget for fornyelse af brugsretten af gravstedet. Såfremt Deres familie ønskede gravstedet bevaret, måtte der således erlægges det i kirkegårdsvedtægten normerede vederlag for brugsrettens fornyelse.

Ved sagens tilbagesendelse til mig har kirkeministeriet bemærket, at dets udtalelse i skrivelsen af 27. februar 1965 er i overensstemmelse med dets udtalelser i sager af denne art, således ministeriets skrivelse af 1. maj 1941 og 7. september 1942, hvilke skrivelser er aftrykt i Love- og Ekspeditioner vedkommende kirke- og skolevæsen 1941-42, pag. 88-89 og 390-91.

Ministeriet har dernæst bemærket, at dets praksis hviler på bestemmelserne om, at tiendejere ikke er beføjede til at foretage dispositioner, der forringer kirkens ejendom og indtægter, jfr. pag. 881 i Håndbog i den danske Kirkeret, udgivet 1891 af Henning Matzen og Johannes Timm.

I den ovennævnte skrivelse af 1. maj 1941 udtalte kirkeministeriet, at det havde ligget uden for en kirketiendejers kompetence uden ministeriets approbation og uden noget vederlag til kirken at bortgive et familiegravsted for bestandig til sine slægtninge.

I skrivelsen af 7. september 1942 udtalte kirkeministeriet, at en kirketiendejer havde savnet kompetence til uden de kirkelige myndigheders approbation at overdrage et familiegravsted til en bestemt slægt på ubegrænset tid m. m.

I den anledning skal jeg meddele, at menighedsrådene i deres egenskab af kirkegårdsbestyrelse ikke antages at henhøre under ombudsmandens virksomhed, og at jeg derfor ikke ser mig i stand til at tage stilling til Deres klage i det omfang, den retter sig mod den af A. menighedsråd trufne afgørelse.

Den af kirkeministeriet i skrivelsen af 27. februar 1965 afgivne udtalelse om ministeriets opfattelse af det rejste spørgsmål finder jeg ikke at kunne kritisere.

Det tilføjes, at den endelige afgørelse af uenigheden mellem Dem og menighedsrådet henhører under domstolene.